

УДК 338.46:332.12

Г. Пінковська

H. Pin'kov's'ka

КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ: ФАКТОРИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ

CULTURAL ENVIRONMENT OF UKRAINE: FACTORS AND TRENDS OF FORMATION

В статті досліджуються фактори та тенденції формування культурного середовища України. Розглядаються основні проблеми його формування та засоби їх вирішення.

Ключові слова: культурне середовище, інноваційно-інвестиційна привабливість, ринок культурних послуг, культурний продукт.

The factors and trends of cultural environment formation of Ukraine are investigated in the article. The main problems of its formation and means of its solution are considered.

Keywords: cultural environment, innovation and investment attractiveness, market of cultural services, cultural product.

Вступ. Розвинене культурне середовище є важливою передумовою якісного вдосконалення продуктивних сил, підвищення ефективності суспільного виробництва. Проте практика реформування економічної системи нашої держави свідчить, що в процесі здійснення її масштабної трансформації загострились проблеми сфери культури, невирішеність яких призвела до негативних соціальних та економічних наслідків, серед яких особливе місце займають проблеми регіонального рівня (зменшення бюджетного фінансування, непорядкованість мережі закладів у відповідності з затвердженими нормативами, погіршення матеріально-технічного забезпечення, вивільнення значної кількості працівників та ін.). У той же час вагомою передумовою зміцнення ринкової економіки є високий рівень освіченості та інтелектуальної підготовки населення, активізація процесів духовного оновлення та культурного прогресу суспільства, культурний рівень населення.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблемами розвитку людського потенціалу та формування нової моделі гуманітарного розвитку, зокрема проблемами формування культурного середовища та характером його взаємодії з іншими соціально-економічними підсистемами займалися такі відомі науковці як: В. Геєць, О. Гриценко, І. Діскін, Т. Заяць, Г. Іванова, В. Козак, О. Комеліна, В. Куценко, О. Кочерга, Е. Лібанова, В. Новіков, О. Новотний, Л. Оганян, В. Онищенко, В. Патійчук, М. Солодков, І. Столярів, Г. Таукач, Г. Тульчинський, О. Федосова, Я. Фішер, Ю. Фохт-Бабушкін, Л. Чернюк, С. Шишкін, Л. Якобсон та ін. [1; 5; 6; 7; 9].

З позицій регіональної економіки суттєвий вклад у дослідження територіального розвитку продуктивних сил, зокрема культури, зробили Е. Алаєв, О. Алімов, М. Долішній, С. Дорогунцов, Ф. Заставний, У. Ізард, В. Кристаллер, А. Льюш, М. Некрасов, Ю. Саушкін, О. Шаблій та ін.

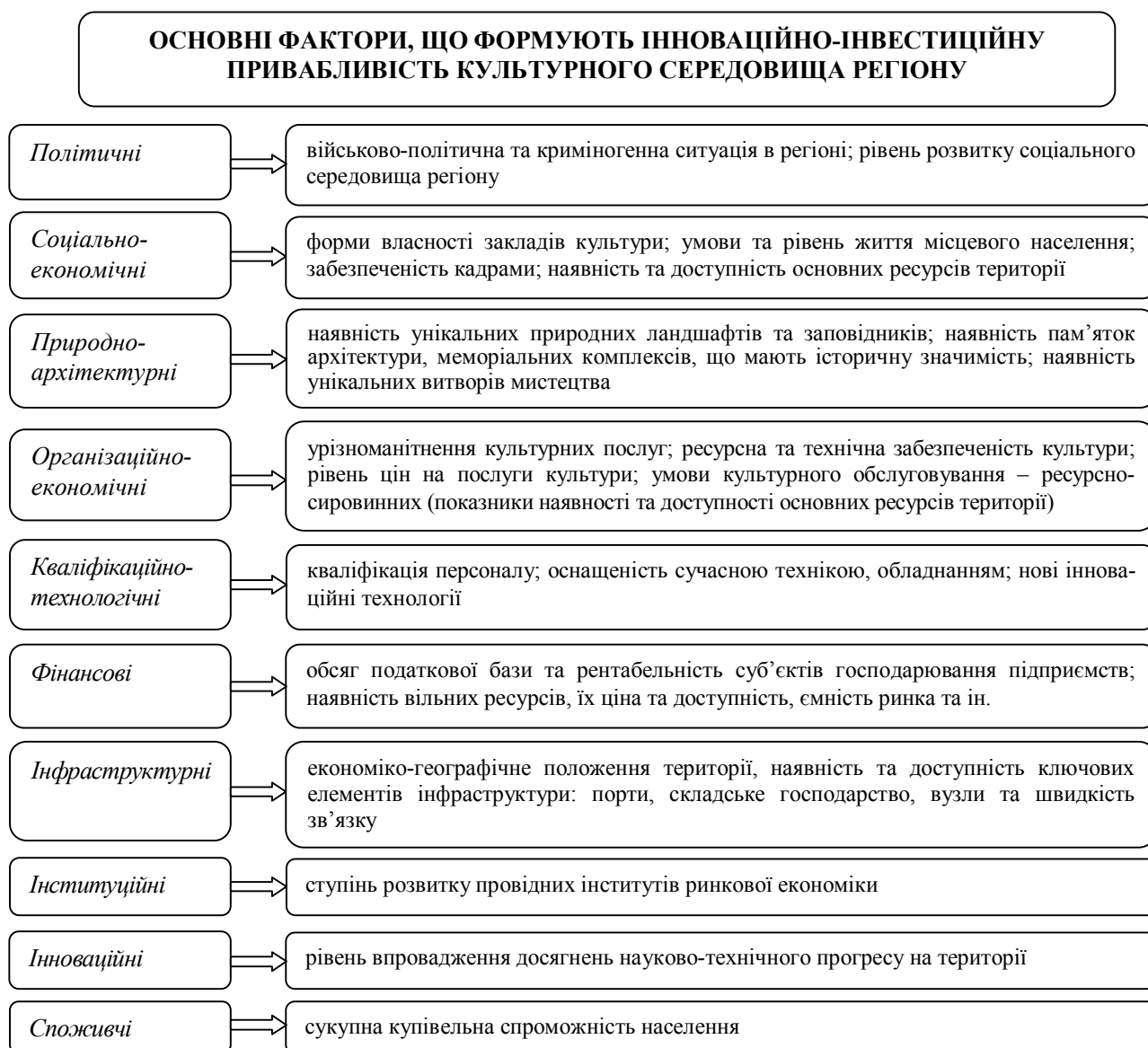
Постановка завдання. В контексті реалізації стратегічних напрямів гуманітарного розвитку України постає потреба у виокремленні основних факторів та тенденцій формування культурного середовища, а також проблем та засобів їх вирішення.

Основний матеріал і результати. Традиційно дослідники під фактором розуміють причину, рушійну силу функціонування культурного середовища та умови, що регулюють кількісні та якісні характеристики процесу. Узагальнення та систематизація факторів впливу на розвиток культурного середовища дозволяють уточнити об'єктивні критерії територіальної організації сфери культури, зміст яких визначається необхідністю підвищення ефективності її функціонування та створення повноцінного середовища життєдіяльності населення в регіонах країни. Дослідження показують, що усю сукупність факторів, які тим, або іншим чином впливають на розвиток культурного середовища, доцільно поділити на основні групи:

- фактори, які визначають особливості функціонування культурного середовища в умовах ринку;
- фактори, що формують інноваційно-інвестиційну привабливість культурного середовища регіону;
- фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на функціонування закладів культури.

В умовах ринку вплив таких факторів як економічні, соціальні, демографічні, природно-кліматичні, фінансово-вартісні, науково-технічні, соціально-психологічні, правові на розвиток культурного середовища є неоднаковим і диференційованим залежно від функціонального призначення та можливостей майбутнього розвитку останнього. Так, на розвиток закладів культури, які покликані забезпечити найбільш рівномірні мінімально необхідні можливості для розвитку особистості суттєво впливатимуть демографічні фактори, особливо статево-вікова структура населення та особливості його розселення. Водночас майбутні перспективи закладів культури з обмеженими комерційними можливостями функціонування більшою мірою визначатимуть економічні фактори, зокрема величина внутрішнього регіонального продукту, рівень доходів населення, а також природно-кліматичні та соціально-психологічні фактори.

Для підвищення економічної ефективності діяльності культурного середовища потрібно більш повно використовувати ресурси кожного регіону, а кожен заклад культури повинен мобілізувати всі можливі резерви для підвищення своєї конкурентоздатності на регіональному ринку культурних послуг. З цією метою необхідно визначити усю сукупність факторів, що впливають на інноваційно-інвестиційну привабливість культурного середовища, яка, на наш погляд, визначається, перш за все, факторами, які її формують. Отже, можна запропонувати наступну класифікацію факторів, що впливають на інноваційно-інвестиційну привабливість культурного середовища (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація факторів, що формують інноваційно-інвестиційну привабливість культурного середовища регіону та країни

Кожна група містить первинні фактори, дослідження яких надасть можливість оцінити рівень розвитку культурного середовища регіону та його привабливості, а також найповніше та ефективніше використовувати зазначені фактори для забезпечення конкурентоздатності на ринку культурних послуг.

Запропонована сукупність факторів та здійснення оцінювання їх впливу є основою формування ефективної культурної політики на різних рівнях. Прийняття рішення про необхідність реагування на зміни внутрішнього або зовнішнього середовища на макрорівні в кожній конкретній ситуації повинні бути здійснені на основі аналізу ретроспективної, поточної діяльності і прогнозування майбутнього стану розвитку закладу. Тільки у разі врахування інтересів, як інвесторів, зацікавлених в поверненні вкладених інвестиційних коштів, так і держави, благодійних організацій, спонсорів, населення можливо досягти ефективності у вирішенні поставлених цілей діяльності.

Для вдосконалення процесу досягнення цілей, поставлених перед закладами культури важливими умовами є підвищення адаптивності функціонуючої системи на зміни зовнішнього середовища закладу і керованості самого закладу, як різними органами управління, так і безпосереднім керівництвом закладу. Складність управління закладом культури в умовах ринку полягає у необхідності врахування дії різних факторів змін самої макроекономічної системи, які впливають на діяльність закладів культури, що дасть змогу підвищити ефективність управлінських рішень, спрямованих на досягнення як стратегічних, так і тактичних цілей розвитку закладу культури на макрорівні, культурного середовища на мезо- та макрорівнях.

Можна відзначити, що функціонування закладу культури є цілеспрямованим процесом здійснення його діяльності за допомогою організації роботи окремих підрозділів і визначення умов їх взаємодії, а управління закладом сфери культури є процесом реалізації функцій управління різних суб'єктів за допомогою застосування різних підходів управління. При цьому проблема раціонального управління закладом культури полягає в дослідженні впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на різні види діяльності закладу і в дієвому регулюванні цих процесів для досягнення необхідної ефективності функціонування всієї діяльності загалом. Отже, ефективне управління закладом культури полягає в ухваленні і реалізації раціональних управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності діяльності закладу культури в ринкових умовах.

Серед факторів, що впливатимуть на вдосконалення системи управління культурним середовищем та підвищення його конкурентоспроможності на рівні регіону, можна виділити: розвиток законодавчої бази; раціональне використання соціальних і культурних ресурсів; розвиток системи інформаційного забезпечення управління; впровадження програмно-цільового підходу в вирішенні пріоритетних задач; визначення компетенції структурних органів управління виконавчої влади, що виключить їх дублювання; інноваційний зміст кадрової політики органів управління у сфері культури.

Безумовно, специфічною особливістю розвитку культурного середовища є виключно висока залежність від фактору фінансового забезпечення. Відзначимо, що потреба в бюджетному фінансуванні сфери культури зумовлена тим, що діяльність в ній вимагає певної стабільності фінансового забезпечення з огляду на її довготривалий характер за невизначеності результатів. Окрім того, бюджетне фінансування також допомагає задовольняти потреби сфери у висококваліфікованих фахівцях на відміну від недержавних секторів. На жаль, сьогодні основні проблеми розвитку культури саме пов'язані з формуванням залишкового принципу виділення коштів на потреби сфери.

За 2000–2011 рр. грошові надходження із бюджету на потреби функціонування сфери культури зросли майже в десять разів (на 5981,5 млн. грн.), проте в структурі видатків це становить лише 1,6 %. Отже, у зв'язку з обмеженням самостійності у діяльності закладів культури, із введенням у дію Бюджетного кодексу особливо актуальною постає вироблення об'єктивного підходу до виділення бюджетних коштів відповідним закладам на їх поточну діяльність. Розраховувати на значне зростання бюджетних видатків у сферу культури, зокрема розробку нормативів і нормування затрат на утримання і розвиток закладів культури, можливо лише за умови стабілізації та зростання бюджетних доходів.

Сукупний вплив факторів, пов'язаних з правовим забезпеченням ефективного функціонування культурного середовища визначає розвиток її мережі, стан ринку праці, обсяги надання відповідних послуг. Проте значна кількість законодавчого забезпечення функціонування закладів культури ухвалено в період командно-адміністративної системи, і, на жаль, не може враховувати реалії сьогодення.

Власна діяльність не завжди є джерелом значних прибутків закладів культури, тому що іноді вона може взагалі не приносити грошей при наданні послуг культури за заниженими цінами. Прикладом підприємницької діяльності закладів культури є масові та універсальні бібліотеки, де тільки до-

даткові послуги (ксерокопіювання, використання деяких технічних засобів інформації та ін.) виконуються за плату. На жаль, ця частка послуг в прибутках масових та універсальних бібліотек, як правило, незначна.

Важливо відмітити, що не тільки і не стільки прибуток в багатьох випадках є ціллю підприємницької діяльності в культурі, але й нарощування доходу з різних джерел для досягнення соціального ефекту. Для культури, на наш погляд, таке твердження щодо підприємницької діяльності є можливим.

Активніше всього в закладах культури займаються таким видом підприємницької діяльності, як здача в оренду власних приміщень для цілей, не пов'язаних з культурними задачами. Однак оренда приміщень комерційними структурами іноді може негативно впливати на імідж закладів культури. Задача керівництва полягає не тільки у недопущенні цього, але й у взаємодії зі своїми орендарями, з їх клієнтами як з потенційними споживачами послуг культури і партнерами закладу.

Отже, організаційно-економічні та організаційно-правові форми діяльності закладів культури залежать, перш за все, від мети та завдань, які стоять перед ними, а також внутрішніх закономірностей розвитку культурної діяльності та технологій, що застосовуються. Необхідно визначити сумісність мети, задач і технологій з системою економічних відносин, наявністю всього обсягу економічних та інтелектуальних ресурсів і системою правових норм, що регулюють умови та форми діяльності.

Одним із важливих факторів, який впливає на можливість закладів культури нарощувати власні прибутки від підприємницької діяльності є ступінь оснащення закладу основними фондами. Звісно, що державні і регіональні програми розвитку культури повинні враховувати значущість оснащення закладів основними фондами і передбачати витрати на капітальні вкладення. Це не тільки покращить якість культурно-інформаційного обслуговування населення, але і зможе привести до росту власних прибутків відповідних закладів.

Іншим фактором розвитку культурного середовища є зміни споживчих потреб населення та конкурентоспроможність культурного продукту. З одного боку, проблеми піднесення конкурентоспроможності культурного продукту регіону пов'язані з урізноманітненням його форм, методів та способів просування на ринок, а це, у свою чергу веде до ускладнення внутрішньої структури сфери культури.

З іншого боку відбувається значне насичення культурного ринку продуктами, так званої, масової культури і її превалювання над традиційними формами. Активне залучення духовного виробництва в економічні процеси ринкового типу в ХХ столітті перетворило його в сферу індустрії розваг, підкорило маркетинговим та організаційно-управлінським принципам масового виробництва матеріальних благ. У результаті відбулось формування сектора «масової культури». На противагу їй сформувався сектор «елітарної культури», орієнтованої на попит категорії населення, яке, за ознаками доходу й соціального статусу, відрізняється від інших громадян країни. Із ростом матеріального добробуту працівників, основної маси споживачів, відбувалось піднесення їх потреб.

Потрібно розділяти об'єкти культури, здатні працювати на комерційній основі, не приносячи збитку суспільству, і об'єкти, неконтрольована комерційна діяльність яких може принести непоправний збиток (діяльність в області пам'ятників і архітектури, народних промислів, заповідників). Отже, зростає роль культурної політики держави, специфіка якої полягає в тому, що культура є не тільки об'єктом, але й суб'єктом цієї політики, насамперед тому, що є саморозвиваючою й саморегулюючою системою, а також тому, що яким би не був суб'єкт прийняття рішень у сфері культурної політики, він знаходиться під впливом певної культури, є її продуктом.

Так, основні причини ускладнення подальшого розвитку культурного середовища полягають у тому, що, заклади культури є слабко інтегрованими у регіональні соціально-економічні системи; по-друге – відсутні методичні засади соціально-економічної оцінки результативності їх діяльності, не створені системи критеріїв організації планування і матеріального стимулювання праці працівників сфери культури; по-третє, здійснення порівняльного аналізу діяльності різнотипних закладів є ускладненим, оскільки це не завжди можливо по тій причині, що в кожному напрямку використовується значна кількість показників і критеріїв, які не можна зіставити.

Аналіз динаміки обсягів та структури споживання культурних благ і послуг здійснено на основі статистичної інформації по окремих видах культурної діяльності. Це дало змогу виявити характерні для 1990–2011 рр. тенденції у розвитку культурного середовища за різними аспектами.

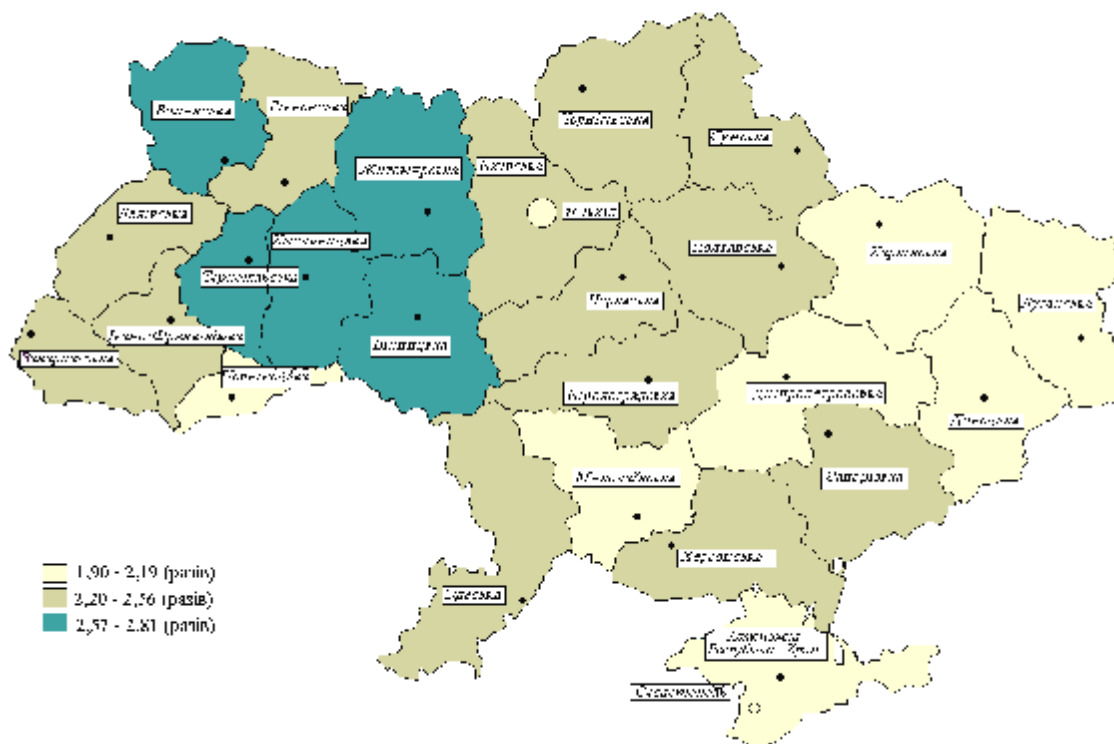
Потрібно відмітити, що за досліджуваний період відбулося суттєве скорочення населення у всіх регіонах України за виключенням м. Київ, при цьому скорочення населення охопило як сільську, так і міську територію. Як результат – зниження сукупного попиту на послуги культури.

Також значно ускладнилась система соціально-трудових відносин між роботодавцем та працівником з приводу працевлаштування, стабільної та вільної зайнятості, відновлення професійних навичок, самостійності на роботі, безпеки умов праці, гарантії щодо певного рівня оплати праці, можливості представництва у професійних організаціях. Разом з тим, ці умови та відносини мають на меті створення умов для гідної соціально захищеної праці.

Рівень заробітної плати поки що залишається таким, що не стимулює працівника вкладати кошти в розвиток особистості, дозволяти тощо. Динамічні зміни рівня середньомісячної заробітної плати оказують обмежені можливості щодо споживання культурного продукту населенням регіонів, а також можуть характеризувати диференціацію середовища щодо його сприятливості в напрямі розвитку культури.

Не менш важливим для розвитку культурного середовища є показник, що характеризує частку домогосподарств, які проживають в міських поселеннях у регіональному розрізі та відповідний коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства (рис. 2) [8, с. 27].

Також розвиток інфраструктури культурного середовища, як складної соціально-економічної системи, займає важливе місце в суспільному процесі, однак впродовж останніх років відбулось істотне скорочення мережі, особливо бібліотек, закладів культури клубного типу та демонстраторів кіно/відео/фільмів.

Рис. 2. Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства за регіонами України

Аналіз статистичних даних показує, що у 2011 р. в Україні функціонувало 19326 масових та універсальних бібліотек, із яких у міських поселеннях – 4615 од., у сільській місцевості – 14711 од.; 2206 демонстраторів кіно/відео/фільмів, із них у міських поселеннях – 580 од., сільській місцевості – 1626 од.; 18537 закладів культури клубного типу, у містах – 2119 од., у сільській місцевості – 16418 од.; 133 театри; 570 музеїв; 82 концертні організації. Найбільше скорочення було характерне для 1990–1995 рр., яке пов'язане з різким зменшенням бюджетних видатків на культуру і зниженням платоспроможного попиту населення, що серед іншого, обумовлено процесами змін форм власності, реструктуризації підприємств, масового вивільнення працівників в усіх сферах економіки.

На початку XXI ст. цей процес уповільнився, і вже у 2000–2010 рр. фактичне зменшення кількості масових та універсальних бібліотек, закладів культури клубного типу та демонстраторів кіно/відео/фільмів по Україні становило відповідно 1396, 1871, 4671 одиниць. Забезпеченість населен-

ня закладами культури у розрахунку на 10 тис. населення за останні роки зазнала теж відповідних змін (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка забезпеченості закладами культури по Україні за 1990–2011 рр.
(у розрахунку на 10 тис. населення)

Показник	1990	1995	2000	2005	2011	2011 до 1995, %	2011 до 2000, %
<i>Масові та універсальні бібліотеки, од.</i>	4,9	4,6	4,2	4,2	4,2	91,3	100,0
у тому числі:							
у міських поселеннях	2,0	1,7	1,5	1,5	1,5	88,2	100,0
у сільській місцевості	11,1	10,9	10,0	10,0	10,3	94,5	103,0
<i>Заклади культури клубного типу, од.</i>	4,8	4,5	4,2	4,1	4,1	91,1	97,6
у тому числі:							
у міських поселеннях	1,2	0,9	0,8	0,7	0,7	77,8	87,5
у сільській місцевості	12,4	12,0	11,3	11,2	11,5	95,8	101,8
<i>Демонстратори кіно/відео/фільмів, од.</i>	5,2	3,1	1,4	0,7	0,5	16,1	35,7
у тому числі:							
у міських поселеннях	1,4	0,7	0,3	0,2	0,2	28,6	66,7
у сільській місцевості	13,2	8,2	3,8	1,7	1,1	13,4	28,9

Примітка: складено та розраховано за [2; 3; 4].

Однак, якщо мережа одних закладів культури останніми роками різко зменшилась, то інших – навпаки, зросла. Так, результати дослідження свідчать, що кількість театрів, музеїв і концертних організацій мала тенденцію до збільшення протягом 1990–2011 рр. Тільки за 1990–1995 рр. їх збільшення становило відповідно на 11 (або 8,8 %), 100 (46,7 %) і 9 (20,5 %) одиниць.

На жаль, слід відмітити, що потужний історико-культурний потенціал України не використовується повною мірою через низький рівень державного менеджменту в сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причиною є інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій та в значній мірі недостатність відповідного фінансування сфери.

Відмітимо також, що мережа закладів культури не в повній мірі задовольняє потреби населення через збільшення в областях країни радіусу доступності всіх об'єктів культури, за виключенням музеїв, театрів, концертних організацій, для яких він теж, на жаль, залишається незадовільним. Територіальна доступність закладів культури фактично є критерієм оптимальності розміщення цих об'єктів та ефективності їх територіальної організації. Наприклад, існуюча мережа масових та універсальних бібліотек не завжди забезпечує належної їх доступності для населення країни через збільшення радіусу доступності масових та універсальних бібліотек в Україні на 0,4 км².

Виявлені тенденції щодо розвитку культурного середовища дають змогу стверджувати про те, що існують істотні регіональні відмінності за рівнем його сформованості, попитом та пропозицією культурного продукту, його конкурентоспроможністю. Слід також відмітити, що пріоритетні напрями розвитку культури в регіональному розрізі визначатимуться виходячи із встановлених відмінностей в забезпеченості населення її послугами. До пріоритетних мають бути віднесені ті види діяльності, де з одного боку сформовані передумови їх розвитку та конкурентоспроможності, а з іншого – ті, що потребують першочергового розвитку.

Таким чином, розвиток інфраструктури культурного середовища є невід'ємним фактором стабілізації та прогресивних змін соціально-економічної ситуації в країні. Серед значущих завдань із реалізації потенціалу зазначеного чинника – аналіз динаміки інфраструктурного потенціалу культурного середовища у контексті вибору оптимальної стратегії його розвитку, як підґрунтя усталення процесів соціокультурного розвитку України.

Проте необхідно відмітити, що наявна кількість закладів культури сьогодні не задовольняє потребу в них не тільки через нераціональну територіальну розосередженість, але й через свої якісні параметри. Аналіз матеріально-технічної бази закладів культури свідчить про те, що значна частина з них не має необхідних приміщень та належних умов для проведення культурно-дозвілєвої роботи у відпо-

відності з потребами населення. Зростає питома вага закладів культури, що не відповідають сучасним вимогам, потребують капітального ремонту, знаходяться у пристосованих і аварійних приміщеннях.

Ефективне функціонування переданих на баланс місцевих органів влади низових закладів культури, утримання яких передбачається чинними нормами і нормативами територіальної організації відповідної інфраструктури, вимагає принаймні мінімального фінансування усіх обов'язкових статей їх видатків з місцевих бюджетів, забезпеченого: місцевими податками і зборами (у тому числі коштами, зібраними в результаті використання законодавчо затвердженої ресурсної – земельної, майнової – бази місцевого самоврядування); трансфертами і субвенціями з бюджетів вищих рівнів, диференційованими з урахуванням рівня наповнюваності місцевих бюджетів та масштабів їх профільних соціальних зобов'язань. У свою чергу кошти державних і регіональних галузевих програм мають призначатись для: поліпшення матеріально-технічної бази окремих об'єктів, значущих для збереження історико-культурної спадщини; реалізації заходів з організації культурно-митецького обслуговування цільових категорій споживачів за тими його видами, що є новітніми (інноваційними) або користуються підвищеним попитом.

Не менш важливою для розуміння сучасних проблем формування культурного середовища регіонів є тенденція погіршення якісних та кількісних показників кадрового забезпечення, що пов'язане з неспроможністю бюджетів різних рівнів здійснювати належне фінансування закладів культури. Згорання мережі, низький рівень та систематична затримка заробітної плати призвели до втрати сферою істотної частини кадрового потенціалу. За 1995–2011 рр. скорочення працівників сфери культури становило 24,1 %, або 80,0 тис. чол. Усього за період із 1995 по 2000 рік зі сфери культури було фактично вивільнено 18408 осіб. Найбільшого зменшення кількості працівників сфера зазнала у 1997 р. – 6165 осіб. Отже, останнім часом спостерігаються досить негативні тенденції як у кількісному так і якісному складі працівників сфери культури.

Потрібно відмітити, що фінансова криза в країні призвела до зниження попиту на працю молодих фахівців культурної сфери, спричинила значне падіння рівня зайнятості і зростання безробіття, ускладнила ситуацію з наданням молодим кадрам першого робочого місця, сприяла розширенню зайнятості молоді у неформальному секторі, зниженню трудової мотивації тощо.

Реформування організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку культурного середовища в умовах ринкових відносин має бути спрямовано на підвищення якості кадрового потенціалу сфери; створення нової концепції оплати праці фахівців; заохочення до професійної діяльності в культурі найбільш інтелектуальної частини нації, створення нормальних соціально-побутових умов населення та відповідного матеріально-технічної бази культурного середовища.

Слід також зазначити, що послуги закладів культури останнім часом стали більш різноманітними та зорієнтованими на різні смаки і потреби населення. Останньому сприяло і те, що в 90-х роках минулого століття, наприклад, клубні заклади перейшли у підпорядкування регіональним і місцевим органам влади, де концентруються регіональні фонди розвитку культури. Регіональні органи влади мають право самостійно приймати рішення щодо розподілу власних ресурсів, надавати додаткові пільги некомерційним закладам при сплаті податків і зборів, інших обов'язкових платежів, які надходять у відповідні бюджети, вводити обмеження ставок орендної плати, пільгові тарифи на електроенергію та комунальні послуги.

Характерною особливістю розвитку культурного середовища вплив на його основні параметри процесів глобалізації та розширення міжнародних культурних зв'язків. Лібералізація та глобалізація світової торгівлі сприяє росту міжнародного обміну товарами та послугами культурного призначення. Згідно класифікації ЮНЕСКО, в склад імпорту та експорту товарів, що відносяться до сфери культури, входять друкована продукція та художня література, музичні твори та відповідні товари, предмети образотворчого мистецтва, предмети фотографії та кіномотографії, засоби радіо- та телебачення, ігрові та спортивні товари. Все більш значним джерелом доходів ззовні стає і міжнародний культурний туризм. Підвищення життєвого рівня, освіти та інформованості нового покоління робить попит на культурні послуги більш диференційованими та індивідуалізованими. Поряд із тенденцією до інтеграції намітилась й інша тенденція – до взаємодоповнення, взаємозаміни та перерозподілення культурних функцій між різними видами закладів культури.

В умовах, коли населення оцінює заклади культури як консервативні, які слабо враховують сучасні тенденції і вимоги культурного життя, постає нагальна потреба розширення економічної самостійності закладів культури. У той же час, в нових економічних реаліях актуальною проблемою є також збереження створеного раніше культурного потенціалу країни. З цією метою необхідно вдос-

коналити змішані (державно-приватні) форми їх фінансового забезпечення. Разом з тим, як свідчить досвід більшості високорозвинених країн, перш за все європейських, культура потребує підтримки держави, зокрема її соціально значимих видів діяльності. У таких країнах, наприклад, як Італія, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія бюджетне фінансування є однією з головних форм підтримки сфери культури.

Актуальними є проблеми збереження та розвитку існуючої мережі закладів культури в усіх регіонах країни, забезпечення їх сучасною матеріально-технічною базою, стимулювання розвитку кіновиробництва та поліпшення кінообслуговування, переведення його на нові технології показу, розвитку музейної справи, здійснення державної програми інформатизації сфери, сприяння діяльності національних творчих спілок України, зокрема їх місцевих осередків, забезпечення подальшого розвитку культур національних меншин, поліпшення умов творчої діяльності та побуту майстрів мистецтв, працівників культури, підвищення оплати їхньої праці тощо. Все це свідчатиме про динамізм сфери культури, її спрямованість адаптуватись до суспільних змін та міжнародної інтеграції.

Висновки. Проведений аналіз функціонування культурного середовища дає змогу систематизувати тенденції його розвитку, серед яких слід виділити: недостатнє бюджетне фінансування сфери; погіршення матеріально-технічного оснащення закладів; недосконале нормативно-правове забезпечення; невпорядкованість мережі закладів у відповідності з затвердженими нормативами; погіршення умов для надання платних послуг населенню, неможливість їх урізноманітнення; відмінність рівня відвідуваності закладів культури по регіонах країни; зниження рівня професійної підготовки кадрів культури; погіршення соціального захисту працівників культури.

Визначення соціально-культурних пріоритетів є конкретним інструментом вирішення завдань соціально-економічних територій, а об'єктивна і всебічна оцінка дії факторів у кожному регіоні дає змогу виявити та охарактеризувати специфіку функціонування його соціально-економічної системи. Запропонований підхід щодо аналізу та оцінювання впливу факторів на формування культурного середовища створює можливість всебічного оцінювання інноваційно-інвестиційної привабливості культурного середовища регіону, а також ефективнішого використання цих факторів для забезпечення конкурентоздатності культурного продукту на ринку культурних послуг.

Список використаної літератури

1. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : [учеб. для вузов] / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 495 с.
2. Заклади культури, мистецтв, фізкультури та спорту України у 2000 році : стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 2001. – 27 с.
3. Заклади культури, мистецтв, фізкультури та спорту України у 2005 році : стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 2006. – 102 с.
4. Заклади культури, мистецтв, фізкультури та спорту України у 2011 році : стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 2012. – 93 с.
5. Качанова Е. Ю. Инновации в библиотеках / Е. Ю. Качанова; [науч. ред. В. А. Минкина]. – СПб. : Профессия, 2003. – 318 с.
6. Рутгайзер В. М. Социальная сфера: проблемы планирования / В. М. Рутгайзер. – М. : Экономика, 1989. – 239 с.
7. Скопин О. В. Государственно-частное партнерство в социальной инфраструктуре регионов разного уровня развития / О. В. Скопин, А. А. Грабар // Региональная экономика: теория и практика. – 2010. – №22 (157). – С. 36–38.
8. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 р. : стат. бюл. – К. : Держкомстат України, 2010. – 79 с.
9. Струмилин С. Г. К проблеме эффективности капитальных затрат / С. Г. Струмилин // Плановое хозяйство. – 1929. – №7. – С. 68–87.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2013.

Відомості про автора

Г. В. Пінковська, молодший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, м. Київ.